

УДК 821.134.2-31.08

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ АРТУРО ПЕРЕСА-РЕВЕРТЕ

Ляшов Н.М., к. філол. н.,
доцент кафедри української мови та літератури
Донбаський державний педагогічний університет

У статті проаналізовано інтертекстуальні аспекти творчості А. Переса-Реверте. Основна увага сфокусована на параметрах інтертекстуальності в текстовому просторі роману «Шкіра для барабана» в напрямках суто авторського прийому інтертекстуальності, використання антропонімів з історично-культурного контексту та функціонування цитат з інших творів.

Ключові слова: інтертекстуальність, антропоніми, контекст, цитата, творчість А. Переса-Реверте.

В статье проанализированы интертекстуальные аспекты творчества А. Переса-Реверте. Основное внимание сфокусировано на параметрах интертекстуальности в текстовом пространстве романа «Кожа для барабана» в направлениях авторского приема интертекстуальности, использования антропонимов из историко-культурного контекста и функционирования цитат из других произведений.

Ключевые слова: интертекстуальность, антропонимы, контекст, цитата, творчество А. Переса-Реверте.

Liashov N.M. INTERTEXTUAL ASPECTS OF ARTURO PÉREZ-REVERTE'S OEUVRE

The article focuses on intertextual aspects in works of Arturo Perez-Reverte, a well-known Spanish writer, who won his fame with his critical articles and novels written in the genre of intellectual detective story. This research aimed at intertextual parameters within the textual space of the novel *The Seville Communion* written in 1995. Peres-Reverte employs a wide range of literary means and methods including specific intertextuality techniques such as use of proper names with certain cultural and historic context and functioning of quotations from other literary works.

Key words: intertextuality, quotation, proper names, context, A. Peres-Reverte's prose.

Постановка проблеми. Творчість Артуро Переса-Реверте є яскравим прикладом сучасної літератури. Одним із проявів його літературного таланту вважаються критичні статті. У них відображено ситуації, засоби, традиції та полеміку сучасного іспанського життя, свідком якого є автор. Але масову популярність йому принесли твори, що написані в жанрі історичного роману («Гусар» – 1986, «Тінь орла» – 1993, «Мис Трафальгар» – 2004, «День гніву» – 2007) та інтелектуального детективу («Фламандська дошка» – 1990, «Клуб Дюма, або тінь Рішельє» – 1993, «Територія команчей» – 1994, «Шкіра для барабана» – 1995, «Королева Півдня» – 2002, «Осада, або Шахи зі смертю» – 2011 тощо). Індивідуальність романної творчості автора виявляється в тому, що у творах використано набір стандартних для них сюжетних ситуацій, що формують складну нелінійну структуру, в якій закодовано низку філософських та соціальних ідей. Письменник у творах звертається до історизму, психологізму, гуманізму, що ускладнює текст інтелектуальністю й пов'язує читача зі світом мистецтва. Це надає романам рис класичної літератури, робить творчість письменника своєрідною й співвідносить її з культурною продукцією високого рівня. Однією з рис своєрідності у творчості

автора є репрезентація широкої палітри проявів інтертекстуальності, якою насичена його проза.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У концепції європейського літературного процесу дослідницька увага спрямована на інтертекстуальність творів як елемента певної культури. Останнім часом теорія інтертекстуальності актуалізується та набуває конкретного втілення в різноманітних видах, формах, прийомах, зв'язках міжтекстової взаємодії. З кінця минулого століття та початку нинішнього різноманітні погляди на ключові аспекти зазначеної багатогранної категорії знайшли віддзеркалення в численних працях Р. Барта, М. Бахтіна, М. Бологової, Т. Борисової, У. Еко, Ж. Женет, Л. Жені, Г. Косікова, Ю. Крістевої, Ж. Лакана, Ю. Лотмана, Ж.-Н. Марі, Н. П'єге-Гро, Н. Фатєєвої, М. Ямпольського та ін. На думку більшості авторитетних учених, під інтертекстуальністю розуміється здатність тексту взаємодіяти, обмінюватися елементами смислової структури з іншими текстами. При цьому інтертекст є породженням цього процесу, складові якого – елементи попереднього тексту в вигляді цитат, алюзій, ремінісценцій. М. Ямпольський зазначав, що лише структурна ізоморфність текстів або текстових

фрагментів дозволяє уніфікувати зміст у рамках центрального тексту-лідера. Це є лише повторенням одного й того ж в інтертексті й у тексті, але трансформоване, переосмислене автором [1, с. 71]. Існування інтертекстуальності, вважає І. Смирнов, неможливе без двох аспектів: типологічного трактування інтертекстуальності, що засноване на теорії семантичної пам'яті тексту, та реалізації цього явища в конкретних оповідних варіантах [2]. Також осмисленню поняття інтертекстуальності присвячені сучасні дослідження Н. Козачук, Т. Пашняк, Т. Белімової, В. Борбунюк, М. Гловінського, Н. Корабльової, Т. Остапчук, В. Просалової, П. Рихло, С. Росовецького та багатьох інших. В українському літературознавстві феномен інтертекстуальності досліджується Н. Корабльовою. На її думку, інтертекст – це текст, що існує як самопроявлений контекст, як внутрішня форма контекстуального існування твору. Твір розгортається з твору (у момент сприйняття) не довільно, а по лініях і в напрямках, визначених інтертекстом [3, с. 6]. Науковцями визначається категорія інтертекстуальності як у широкому, так і в вузькому значенні. П. Рихло говорить про принциповість розмежування «широкого» й «вузького» розуміння інтертекстуальності в сучасній науці. Зокрема, він зазначає: «Поняття інтертекстуальності часто розширюють до глобального й універсального значення, коли практично «кожен текст є інтертекстом». Така тоталізація феномена призводить до розмивання самого терміна, коли ним уже дуже важко оперувати при дослідженні літературних явищ. Тому прийнятнішим для аналізу й інтерпретації текстів є не глобальний тип інтертекстуальності, а її герменевтична, дескриптивна модель, в якій це поняття зводиться до свідомих, інтенційованих і маркованих зв'язків» [4, с. 27].

У руслі зазначених міркувань ми маємо власний досвід дослідження інтертекстуальних елементів в історичних романах [5]. Формування теорії інтертексту стало новим витком у вивченні проблем у сучасній літературі. Продовжуючи цей напрям, зазначимо, що на підвищену увагу в окресленому контексті заслуговує аналіз параметрів інтертекстуальності в масовій літературі.

Постановка завдання. Тож ми поставили за мету на прикладі творчості сучасного іспанського письменника Артуро Переса-Реверте проаналізувати параметри інтертекстуальності в текстовому просторі роману «Шкіра для барабана» в напрямках суто авторського

прийому інтертекстуальності, використання антропонімів з історично-культурного контексту та функціонування цитат з інших творів.

Виклад основного матеріалу. Твори А. Переса-Реверте зорієнтовані на особливий тип читацького сприйняття: на обізнаного, вишуканого, літературно підготовленого реципієнта, котрий спроможний простежити всі зашифровані смисли, зраховані на підготовлену інтелектуальну публіку. Ці аспекти творчості іспанського письменника, наповнені особливою силою й енергією, зробили його книги надзвичайно популярними у світі, у тому числі й в Україні. З-поміж багатьох його творів ми виділили роман «Шкіра для барабана». Нам імпонує власна авторська концепція світу, його художня версія та оцінка, яка відображається через призму сприйняття сучасної дійсності, що втілено в образи твору. Головному герою, отцю Лоренцо Кварту, доручено таємно розслідувати справу, в яку його Світлість Папа Римський не хоче посвящати світську владу. Йому треба знайти хакера, що проник у комп'ютерну мережу Ватикану та залишив повідомлення про церкву в Севільї, яка «залишена церковниками та світською владою вбиває, щоб захистити себе». У цій історії перед священником постають дуже складні проблеми, у тому числі й особисті, в яких потрібно знайти правильні рішення.

Перес-Реверте використовує у творі широкий діапазон художніх прийомів і засобів, одним із яких є прийом інтертекстуальності. Спрямовуючи увагу на власне авторську інтертекстуальність, слід відмітити, що іспанський письменник допускає в романі рекурсивні посилання на власні опубліковані твори, або згадує в сюжеті ще не видані, цим самим пов'язуючи свою письменницьку продукцію у своєрідну єдність, що може допомогти читачеві зрозуміти ідейну суть його художнього світу в цілому. Досліджуючи творчість іспанського митця, Д. Новікова та С. Серебрякова зазначають, що твори А. Переса-Реверте – це своєрідний інтертекстуальний альманах, який від роману до роману розкриває зміст і призначення художнього світу письменника [6, с. 14]. Аналізуючи прийом інтертекстуальності в рамках творів одного автора, слід зазначити, що в цьому випадку відбувається взаємодія авторських текстів, один із яких у часовому просторі передреє іншому. А. Перес-Реверте застосовує цей прийом у моделюванні наскрізних персонажів, які зга-

дуються в низці його власних творів, що були написані раніше. У романі «Шкіра для барабана» ми зустрічаємося з персонажем другого плану, директором мадридського торгового дому «Клеймор», відомим комерсантом на ім'я Франсіско Монтегріфе, який фігурує в попередніх творах «Фламандська дошка» та «Клуб Дюма», а також із головним інспектором Фейхоо, який в романі «Фламандська дошка» розслідує вбивство, а сам, як виявилось, був постачальником на «чорний ринок» викрадених предметів мистецтва. Та не лише персонажі, а й одні й ті ж предмети мистецтва згадуються автором у декількох творах. Так, відому картину «Гра в шахи» Пітера ван Гюйса з «Фламандської дошки», яка була головним доказом убивства лицаря Роже Арраського, що відбулося п'ять століть тому, ми бачимо й у романі «Шкіра для барабана»: «На стіні, під склом, висіла репродукція якоїсь картини. Кварт прочитав назву: «Гра в шахи», Пітер ван Гюйс» [7, с. 426]. Також автор згадує в сюжеті ще не видані твори. У хакера «Вечірня», якого шукав Лоренцо Кварт, було ім'я в мережі «Королева Півдня», роман із такою ж назвою вийшов у світ через сім років. Тож завдяки авторському прийому інтертекстуальності весь простір культурної пам'яті роману вводиться в структуру нового тексту як смислоутворюючий елемент, і таким чином літературна традиція йде як із минулого до теперішнього, так і з теперішнього в минуле.

У художньому тексті роману широко виявляються всі потенціальні грані антропонімів, їхня здатність до варіювання та різноманіття комбінацій, що втілюється в формулах імен. Автор використовує великий масив антропонімів з історично-культурного контексту. Імена відомих особистостей складають значний пласт знань, необхідних для усвідомлення та оцінки інтертекстуальних зв'язків – соціокультурних, літературних, побутових, наукових, маскультурних, біблійних, під впливом яких перебуває автор. Це письменники: Стендаль, Стівен Кінг, Ернест Гемінгвей, Джон Стейнбек, Грем Грін; католицькі священники та проповідники: Івашкевич, Лютер, Кальвіна; іспанські художники: Веласкес, Муньйос Дегрейн, Ромеро де Торрес; скульптори: Педро Дуке Корнехо, Хуан Мартінес Монтаньес; співаки й композитори: Хуліо Іглесіас, Брюс Спрінгстін, Бінг Кросбі, Камарон; актори: Гамфрі Богарт, Стюарт Грейнджер, Карлос Кано, Джозеф Коттен, Річард Чемберлен та ін. Антропоніми

вживаються автором в основному на позначення особи, яка вже має власне ім'я, з метою схарактеризувати, дати оцінку, повідомити додаткову інформацію про певну особистість або персонажа. Це інтелектуалізує інформативність роману, підтверджує глибоку обізнаність автора, підкреслює вагомість та своєрідність твору. У таких випадках когнітивний механізм впливу інтертекстуального прийому виявляє схожість із механізмом поєднання різноманітних понятійних сфер.

Пам'ять культури, яка включена до тексту «Шкіра для барабана», поєднує часи середньовіччя та сучасність, а засоби інтертекстуальності апелюють до культурної пам'яті читача, до його особистого сприйняття. Це автор доречно та глибоко моделює через образ книги, авторитет якої в творі великий, особливо завдяки зв'язку з образом Біблії – Книги книг. Згадана різноманітна література формує як структуру твору, так і семантичну багатомірність тексту. Перед нами постають найцінніші зібрання й дуже рідкісні старовинні видання в м'якій обкладинці, виблискуючи чудовою позолотою, в яких вміщено мудрість віків. На сторінках роману можна зустріти книги на релігійну тематику: «Наслідкування Христа» Фоми Кемпійського, пошарпаний часословець, катехізис 1992 р. видання, томи латинських цитат, «Словник церковної історії Іспанії», «Історія філософії» Урданоса та томи «Історії іспанського еретицтва» Мендеса-і-Пелайо, «Єрусалимську Біблію» в шкіряній палітурці; твори, які оспівують новий тип лицарства: «Хвала новому лицарству» Бернара Клервоського, «Діяння короля Артура та його відважних лицарів» Джона Стейнбека; книжки з астрономії: «Про обличчя неба» 1616 р. та «Астрономічні таблиці»; старезний, у м'якій обкладинці «Адвокат диявола» Моріса Веста; трактати з образотворчого мистецтва та реставраційних робіт, а також довідники й праці про Севілью: «Архітектура бароко в Севільї» Санчо Корбачо й «Путівник художніми пам'ятками Севільї та її околиць». Кілька книг у шкіряних палітурках Толстого, Достоєвського, Кеведа, Гейне, Гальдоса, Бласко Ібаньеса, Вальє-Інклана, а також трактати з космографії, небесної механіки та астрофізики тощо. Таким розмаїттям книг автор доводить те, що хоча з появою комп'ютера доля книги та книжної культури в сучасному світі відображає зовсім нову реальність та актуальність, ніж раніше, коли книга була символом і знаком культури в цілому, усе ж таки книга

залишається важливою частиною механізму пам'яті культури, який не дає їй розпастися. Автор влучно використовує цитати з книг.

Цитата є одним із основних понять інтертекстуальності і вважається її мінімальною формою. Дослідниками подається власне розуміння цього текстового феномена. Наприклад, виходячи зі своїх міркувань, М. Ямпольський визначає цитату як фрагмент тексту, який порушує лінійність розвитку останнього, мотивує його та інтегрує його в текст поза цим текстом [1, с. 61]. Н. П'єге-Гро називає цитату «емблематичною формою інтертекстуальності» [8, с. 84], бо вона безпосередньо демонструє, як один текст включається в інший. А текст, в якому багато цитат, часто порівнюють із мозаїкою. Н. Кузьміна розрізняє поняття «цитатія» й «цитата»: «Цитатія – процес енергообміну між прототекстом (прототекстами) й метатекстом. Цитата (у широкому значенні) – інтертекстуальний знак із високим енергетичним потенціалом, що дає змогу йому просуватися в часі та просторі інтертексту, накопичуючи культурні змісти і, з огляду на це, збільшуючи імпліцитну енергію» [9, с. 99].

Тож енергетична цінність цитат, які вміщені в тексті роману, має особливий смисл. Вони містять посилання на оригінал та точно відтворюють його. Наприклад, розгадати протиріччя, знайти нові мотиви, побудувати ланцюг асоціативних зв'язків допомагають цитати з Євангелія від святого Івана, що, так би мовити, є посланням та натяком Лоренцо Кварту в подальшому його розслідуванні: «15. І, зробивши бича з мотузків, Він вигнав із храму всіх, вівці й воли, а міняльникам гроші розсипав, і поперевертав їм столи. 16. І сказав продавцям голубів: Заберіть оце звідси, і не робіть із дому Отця Мого дому торгового!» [7, с. 155]. Цитата з «Адвоката диявола» Моріса Веста: «Тривалий час ми віддалялись від нашого пастирського обов'язку. Ми втратили зв'язок із людьми, завдяки яким мали підтримувати зв'язок із Богом. Ми спростили віру до інтелектуального поняття, виключного акту волі, тому що не помічали її впливу на життя простих людей. Ми втратили співчуття та побожний страх. Не милосердя, а канони спрямовували нас» [7, с. 197–198]. Ця цитата допомагає Кварту впевнитися у своєму правильному пошуку та визначитися з тими людьми, які намітили знести старовинну церкву, а на її місці побудувати готель. За допомогою цитат Перес-Реверте немов домальовує характери своїх героїв, надаючи

їм певних відтінків і помітних особливостей. Отець Пріамо Ферро, маленький затятий священник, який усе життя віддав служінню, а зараз у свої шістдесят чотири правив службу в старовинній церкві Скорботної Діви Марії, яку хочуть знести, готовий дарувати мир, спокій, притулок, милосердя, готовий пробачати гріхи й навіть узяти їх на себе. Але зрозуміти його світосприйняття до кінця допомагає цитата з книги «Подорожні картини» Гейне: «Життя й світ – це сон підпилого бога, що тихцем зникає з божественного бенкету й іде спати на якусь самотню зірку, не відаючи, що творить уві сні... Образи цього сну виявляються то дивними й строкатими, то гармонійними й раціональними... Іліада, Платон, битва при Марафоні, Венера Медіцейська, Мюнстер у Страсбурзі, французька революція, Гегель, пароплави – це окремі думки того предового сну. Та одного дня бог прокинеться, протре заспані очі, усміхнеться, і світ наш полетить у ніщо, так ніколи й не існувавши...» [7, с. 329]. Ці слова є логічним підсумком філософії служіння отця Пріамо Ферро й підтверджують досягнення ним цілковитої мізерності людського життя.

Особливого значення набуває звернення автора до відомих кінофільмів: «Касабланка», «Ті, що співають у терні», «В'язень Зенди», «Граф Монте-Крісто», «Дженні» тощо. Деякі лише згадуються, а з багатьох він наводить цитати, слушно вплітаючи їх у діалоги персонажів. На сумніви священника Кварту Макарена відповідає словами з фільму: «Є один фільм, «Дженні»... Так ось, там головний герой, художник Джозеф Коттен, якимось каже Дженіфер Джоунз: «Без тебе я немов блукаю у п'їтмі». А вона йому відповідає: «Не кажи так. Не можемо ж ми обоє блукати»... Ви й справді заблукали так далеко, як здається, отче Кварт?» [7, с. 468]. Кожний цитатний епізод, чи то з книги, чи то з кінофільму, має своє значення в прагненні автора акцентувати, або навпаки, завуалювати певну подію, змоделювати глибину або багатозначність думок персонажів, показати освіченість героїв залежно від конкретного моменту, висвітлити власне ставлення до них. Тут інтертекстуальні включення виступають у ролі інструментарію, який використовується для репрезентації літературознавчої концепції автора.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, інтертекстуальні зв'язки в романі «Шкіра для барабана», за допомогою яких ми акцентували увагу на суто авторському прийомі інтертекстуальності, на вико-

ристанні антропонімів з історично-культурного контексту та на функціонуванні цитат з інших творів, свідчать про синкретизм інтелектуального й художнього мислення автора, виводять його на особливий рівень – рівень підказок читачеві та авторських оцінок, які виключені з основного тексту. Вони формують комплекс власних знань та їхнє сприйняття, визначають нові аспекти їх застосування, відкривають нові можливості трактування та переосмислення минулого, складають певний контекст твору. Досвід А. Переса-Реверте є лише однією з багатьох можливостей актуалізації досягнень минулого в культурі сучасної епохи. На нашу думку, дослідження інтертекстуальності є важливим як у теоретичному, так і в практичному планах. Ця багатовимірна категорія тексту має безпосередній вихід до розв'язання актуальних проблем літературознавства, до цілісного уявлення авторського індивідуально-особистісного стилю. У літературознавстві сформований категоріальний апарат цього явища, визначені основні форми й типи інтертекстуальних відношень, але це не зупиняє рух щодо подальшого розширеного вивчення проявів інтертекстуальності у творчості сучасного іспанського письменника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ямпольский М. Память Тиресия: интертекстуальность и кинематограф / М. Ямпольский. – М. : РИК «Культура», 1993. – 464 с.
2. Смирнов И. Порождение интертекста : элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б. Пастернака / И. Смирнов. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1995. – 193 с.
3. Кораблева Н. Интертекстуальность литературного произведения : [учеб. пособие] / Н. Кораблева. – Донецк, 1999. – 28 с.
4. Рихло П. Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст / П. Рихло. – ЧНУ ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2005. – 584 с.
5. Ляшов Н. Интертекстуальні елементи в історичному романі Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем» / Н. Ляшов // Волинь філологічна: текст і контекст : Зб. наук. праць. – Вип. 19. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – С. 94–102.
6. Новикова Д. Интертекстуальные особенности художественного мира М. Булгакова, У. Хьертсберга, А. Перес-Реверте / Д. Новикова, С. Серебрякова // Человек в современном мире. Выпуск 3. – М. : РосНОУ, 2015. – С. 12–16.
7. Перес-Реверте А. Шкіра для барабана / А. Перес-Реверте / Переклад з іспанської О. Леська. – Харків : Фоліо, 2012. – 606 с.
8. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. Пьеге-Гро / Общ. ред. и вступ. ст. Г. Косикова. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
9. Кузьмина Н. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. Кузьмина. – М. : КомКнига, 2007. – 272 с.